

Aurora Bertrana

i la cultura femenina de preguerra

Neus Real

LITERÀRIAMENT PARLANT, AURORA BERTRANA ES VA DONAR A CONÈIXER EN ELS PRIMERS anys vint amb uns articles enviats des de Suïssa a *La Veu de Catalunya* (el diari barceloní en què el seu pare col·laborava); el 1927 hi va aparèixer, també, un conte seu. Tanmateix, l'autora no va trobar el que seria el seu filó creatiu ni va començar a ser reconeguda i valorada per la crítica fins al 1928. Fou aquest any que, instal·lada a les Illes de la Societat (on vivia amb el seu marit d'ençà de 1926), va trametre a la revista *D'Ací i d'Allà* diversos textos de tema polinèsic: «Papeete moderna», «Fantasmes reials», «Raiatea "La Sagrada"» i «El maridatge d'Hamné» (0). La redacció i la publicació d'aquestes proses van significar l'eclosió de la seva vocació en un microcosmos literari acotat i van posar en marxa el procés que li reportaria l'èxit i la consolidació, amb tres llibres de gènere diferent però unificats pel món que s'hi representava: el recull prosístic *Paradisos oceànics* (1930), les narracions agrupades a *Peikea, princesa caníbal, i altres contes oceànics* (1934), i la novel·la *L'illa perduda* (1935), signada conjuntament amb Prudenci Bertrana.

Una novetat de dues cares

L'èxit i la consolidació de l'escriptora s'han de situar, al costat de les qualitats intrínseques de la seva producció, en un doble marc dins del context de la cultura catalana de l'època: la literatura femenina (és a dir, la literatura produïda per dones, tal com era denominada en el període) i el gènere dels viatges. Les primeres proses polinèsiques d'Aurora Bertrana van veure la llum en un moment en què estaven apareixent una munió considerable d'escriptors.

Una novetat de dues cares, quantitativa i qualitativa, embolcallava el fenomen: d'una banda, s'iniciaven, simultàniament, un nombre important de carreres literàries entre la població femenina de Catalunya; i, de l'altra, la imatge pública i la mena d'obres que escrivien aquestes autores trencaven, si més no en certa manera, amb la tradició femenina preexistent.

La conjunció de factors diversos, en especial la condició genèrica (el fet de ser dones) i l'adscripció explícita per vies teòriques i pràctiques vàries a la modernitat (a les noves actituds i possibilitats vivencials), els van permetre l'assoliment d'un lloc específic en el panorama de la cultura catalana en uns anys d'extraordinari impuls literariocultural. La figura de l'escriptora gironina, paradigmàtica en tots aquests sentits, presentava una conveniència concreta afegida: el conreu d'una modalitat prosística reclamada en general per la intel·lectualitat del país.

Bertrana, afavorida per circumstàncies vitals, es va especialitzar en un gènere que es considerava insuficientment representat a Catalunya, i hi va aportar productes apreciables des de la perspectiva dels temes i del tractament. Així ho van assenyalar, entre altres, S. Savall i Ramon Xuriguera, que el 1936 –quan l'autora ja havia publicat quatre obres i, per tant, ja es podia tenir una certa perspectiva global de la seva producció– afirmaven respectivament: «entre els pocs escriptors que sobre aquest gènere tenen quelcom publicat, excel·leix Aurora Bertrana», que «està consolidant una branca de la nostra literatura per cert ben necessitada de conreadors» (1).

L'elogi de Domènec Guansé

Aquest conglomerat d'elements va constituir, indubtablement, l'aspecte clau de la detecció i valoració inicials de l'autora per part dels seguidors públics de l'actualitat literariocultural. El 3 de setembre de 1928, quan havia publicat solament tres proses a *D'Ací i d'Allà*, Domènec Guansé (una de les primeres veus crítiques a ocupar-se'n) li va dedicar la seva secció de *La Nau*. El col·laborador del diari, significativament, obria el seu article amb la següent asseveració: «En poc de temps s'han revelat una pila d'escriptores noves a Catalunya» (2). Després d'inscriure la personalitat de Bertrana en el fenomen general —que subratllava per primer cop des del punt de vista quantitatiu— (3), la caracteritzava externament a partir de la modernitat del seu tarannà, del gust per l'aventura i la provocació, i emfasitzava el caràcter pintoresc, poètic, àgil, atrevit, entremaliat, picant i gracios dels seus reportatges, que segons ell «podrien honorar també el més exigent dels magazines anglesos».

L'elogi no resulta pas menystenible, perquè feia temps que la cultura catalana expressava l'aspiració, i s'esforçava, a posar-se al nivell de les grans cultures europees, i l'anglesa n'era un dels principals models. La lloança, tanmateix, tenia encara una dimensió complementària, ja que Guansé feia l'observació paral·lela que la feminitat de l'autora es presentava «exempta, en tot cas, de casolanisme». El crític ratificava així l'apreciació d'un clar cosmopolitisme en els seus textos, i a més n'apuntava un altre mèrit, ara directament relacionat amb el sexe de Bertrana. El caire antiprovincià dels productes de la seva ploma, que representaven un món exòtic i es vinculaven a una tradició literària universal —cosa que significava ja una contribució rellevant a la literatura catalana, però que podria haver estat duta a terme, igualment, per un autor—, contrastava molt especialment amb l'estil i les concepcions ideològiques que havien predominat fins aleshores, amb poques excepcions, en les obres de les escriptores nostrades. És significatiu, en aquest sentit, que en les ressenyes posteriors de *Paradisos oceànics* dos dels components més subratllats fossin el fet que Aurora Bertrana era una dona i el tractament de les qüestions morals. Josep Roure i Torent, per exemple, assenyalava la importància de la despreocupació amb què aquestes eren representades en el llibre, afirmava que cap altra creadora autòctona no havia dut a terme una operació semblant i destacava justament per això la modernitat de l'autora gironina; Domènec Guansé, al seu torn, assegurava l'element de sorpresa que representava l'autora per la seva independència, el seu odi als convencionalismes i el seu rebuig de la moral burgesa en contraposició al casolanisme, la hipocresia i la simulació que caracteritzaven el món femení català (4). És igualment il·lustratiu que anys més tard, amb motiu de la primera novel·la de Bertrana, Josep Maria Francès declarés que la filla de l'autor de *Josafat* havia cooperat considerablement «a redimir la dona del penjament de cursi i sentimental que adjudiquen alguns escriptors de solvència a gran part de la producció escrita femenina» (5).

Aurora Bertrana
durant la seva estada
a Oceania, 1928.

Aurora Bertrana

Una ovació sorollosa saluda la candidata Aurora Bertrana, en aixecar-se a fer ús de la paraula.

Comença dient que suposa sabem ja tots que Esquerra Republicana de Catalunya li ha fet l'alt honor de posar-la en la seva candidatura.

Diu que ella sempre tractarà de defensar els drets que la dona ha obtingut i que no descuidarà, però tampoc, els drets dels infants. Recorda que les dones sempre, fins ara, havien quedat en un pla d'inferioritat envers els homes, cosa que no podia ésser de cap de les maneres.

A continuació diu que la dona, en intervenir en la política ho farà amb més humanitat que no pas els homes, puix que hi portarà el sagrat sentiment de les llars. Diu que les lleis han d'ésser pacifistes fins a l'extrem i que elles, les dones, laboraran sempre per la pau amb la major fermesa i treballaran, també, per tal que s'enforteixin cada vegada més els drets que la dona, actualment, ha aconseguit.

Afirma que s'ocuparà en gran manera de la regulació del treball dels menors i, sobretot, de l'ensenyança i cultura de tothom. Parla de la delinqüència de les dones menors i diu que cal ajudar-les per tal que puguin tornar al camí de la seva redempció, cosa que fins ara ningú no havia fet, ans al contrari.

Recorda que les dones han d'ésser conscients dels drets que els ha atorgat la República i diu que tant aquesta, com els seus drets, els defensaran amb força braó.

Parla de la greu i gran responsabilitat que pesaria sobre la dona si amb les seves coses deixava de votar i permetia que s'enduguessin la victòria els partits contraris, en les eleccions pròximes.

Fa avinent que quan demà les dones aniran a votar, serà perquè voldran mantenir tot el que per elles s'ha fet, l'obligació que en tenen i la responsabilitat que davant la història contreuen.

En un brillant paràgraf recorda les dones que han anat tots aquests dies per les porteries i pels pisos a coaccionar la voluntat de les dones, i la d'algun home, emparades en les seves prerrogatives d'abans, i que cal que tots malhiem d'aquestes senyores que fan propaganda de tal classe.

Després diu que aquestes senyores són les que s'han posat, i es posaran sempre, en primer terme en l'exercit de la plutocràcia per tal de poder continuar tenint els seus defectes i els seus vicis, que és l'únic que les manté.

Cal que totes les dones —diu— i tots els homes, aneu a votar per aquells que han treballat tant, i treballen, per tal d'aconseguir la llibertat de tots els pobles i per la Revolució Social.

(Una ovació grandiosa i imponent acull aquestes paraules finals d'Aurora Bertrana, la qual ha de saludar diverses vegades a causa dels aplaudiments que el públic no cessa de tributar-li.)

Model de la nova intel·lectual

De fet, Aurora Bertrana va convertir-se molt aviat, tant per la seva aportació literària com per la seva imatge pública (d'altra banda indestruïbles), en un dels models de la nova intel·lectual —la intel·lectual moderna— dels anys vint i trenta. Tan sols dos anys després dels primers articles polinèsics i just abans de l'edició de la seva *opera prima*, Àngel Pons i Guitart ho formulava de manera diàfana des de *L'Opinió*, per la qual cosa val la pena citar-ne un fragment de considerable extensió:

«Heus ací que temps enrera les nostres feministes eren unes dames emmidonades i serioses que s'entretien a tractar de temes casolans i inofensius.

«Llur activitat consistia en fer un xic de literatura de pa de pessic —sistema Montcerdà [sic] de Macià— i portar la seva representació de sexe als congressos i actes protocolaris de cultura que es feien de tant en tant, en els començos de segle actuals.

«Eren unes dames d'una honorabilitat clara com un tel de ceba, que es llevaven dejorn per anar a missa primera, i que es desdjunaven amb xocolata i melindros. Llur activitat espiritual consistia en uns versos melodramàtics i en la publicació de tant en tant d'algun embolic de família, contat en un llibre amb un instint xafarder impregnat de diplomàcia refinada.

«És clar que també aquestes dames varen tenir la seva revolució en la persona de Víctor Català, que va fer fer escarafalls a totes amb els seus contes d'infanticidis i de tragèdies rurals. Fou una revolució, però, sense efecte. No va trobar adeptes i restà sola entrant a formar part de la plèiade de barons de les lletres catalanes. Avui les coses, però, han canviat. Entre les nostres dames hi ha una veritable bellugadissa que fa preveure dies millors.

«Començant per la nostra Aurora Bertrana, [...] el paisatge de la nostra espiritualitat femenina se'ns presenta amb un seguit de matisos veritablement afalagador.

«Hem posat en primer terme Aurora Bertrana, perquè realment aquesta dona és quelcom de tan interessant que valdria la pena de dedicar-li un llarg comentari.

«[...] Aurora Bertrana posseeix una cultura excel·lent i té un criteri molt clar, molt liberal i acuradament modern de la vida. Els que la coneixen solament a través dels seus articles, ja hauran endevinat que aquesta dama està ben lluny de l'època de la xocolata amb melindros, i [...] el seu temperament és fort i picant com la mostassa alemanya.

«[...] Aquesta escriptora és el prototipus de la intel·lectual moderna. Ella no es desfà pas en lamentacions i ploràmiques per a defensar uns ideals humanitaris de llibertat, sinó que se serveix d'unes armes que tallen com un estilet, i dant-hi un aire de distinció i ciutadania que envejarien molts escriptors i diplomàtics.

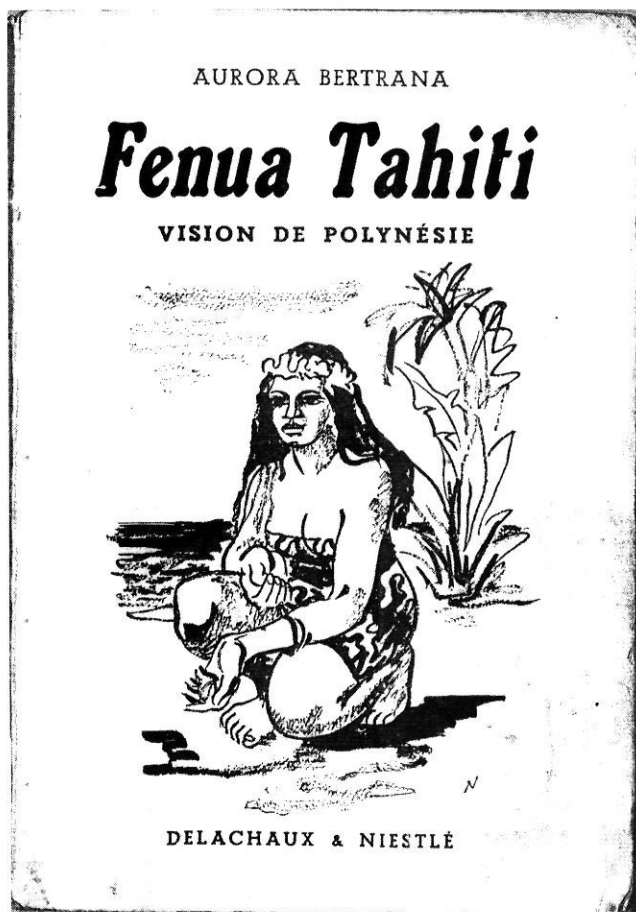
«Cal només fer una revisió dels seus recents articles a *Mirador* sobre la moral i la instrucció dels salvatges de la Polinèsia per a constatar-ho.

«A través de la seva broma i de la ironia refinada hom descobreix sovint una protesta i un clam de llibertat profundíssim. [...] Els seus articles respiren un aire de llibertat absoluta. D'una llibertat impregnada de Cocktail, de tren exprés, de transatlàntic, de tot, menys de xocolata amb melindros» (6).

La citació proporciona una síntesi perfecta dels elements que he anotat fins aquí, perquè s'hi verbalitzen tant la transformació en la tradició literària femenina catalana –que es pot qualificar de generacional pels termes usats, i també per les formulacions de bona part de la crítica coetània i per les manifestacions públiques de les noves escriptores mateixes– (7) com una caracterització específica, des de la modernitat, de l'autora i dels seus textos. Tot anava, de fet, lligat, com il·lustra la metàfora gastronòmica. Bertrana, amb els seus articles polinèsics i amb *Paradisos oceànics* –recull d'alguns dels primers, publicats a *D'Ací i d'Allà* i a *Mirador* el 1928 i el 1929 (8), junt amb altres d'inèdits–, es va presentar en la societat cultural com una viatgera, una aventurera coneixedora de mons exòtics, que relatava de manera innovadora en unes proses desimboltes i fresques. La seva aportació resultava, doncs, triplement rellevant, perquè enriqueixia les lletres catalanes com a escriptora moderna, com a autora de literatura de viatges i com a productora d'uns textos de factura nova a Catalunya pel seus temes, plantejaments i concrecions eticoestètiques.

Un cas únic entre les prosadores

En aquest sentit, es pot afirmar que Aurora Bertrana fou un cas únic entre les prosadores del seu temps. Les altres –amb l'excepció de Mercè Rodoreda, tot i que diferentment que l'autora gironina– no van adquirir una individualització tan marcada ni des del punt de vista extern ni des de la perspectiva estrictament literària. Maria Teresa Vernet, Rosa Maria Arquimbau, Carme Montoriol, Anna Murià o Elvira Augusta Lewi, per consignar-ne els noms més significatius, van tenir, com a autores modernes dels anys vint i trenta, un paper igualment important en la cultura catalana del període; tanmateix, i per raons diverses que no poden ser considerades amb detall ara i aquí, no van tenir una originalitat paral·lela que les distingís de manera tan singular. Aquesta originalitat procedia bàsicament, com és obvi, de la particular imatge de viatgera que Bertrana es va construir, i que va potenciar ben conscientment. En realitat, va esdevenir la sola autora dedicada a Oceania en el context cultural del moment. A més de publicar exclusivament obres de tema polinèsic en català i d'editar una versió espanyola de *Paradisos oceànics* (9), va fer nombroses conferències sobre les Illes de la Societat per a diversos centres i en diferents localitats catalanes. Així, per exemple, el 4 de novembre de 1930, a l'Ateneu Barcelonès, parlava sobre «El viatge educatiu i instructiu» per al Club Femení i d'Esports de Barcelona; el 24 d'abril de 1931 presentava «La dona i el viatge» al Centre Excursionista de Terrassa; el 29 de maig de 1931 conferenciava a l'Ateneu de Girona sobre «Les illes de la Polinèsia» en la clausura d'una exposició de paisatges del seu pare; el 18 de gener de 1932 dedicava la ponència «Les illes de corall» a l'entitat catalanista Palestra; el 15 de juny de 1932 s'encarregava de l'hora setmanal de *Mirador* a Ràdio Associació, en qualitat de col·laboradora de la publicació periòdica, amb «Records Polinèsics», o el 22 de març de 1934 l'Ateneu Enciclopèdic «Sempre Avant» acollia «L'amor al viatge» (10).

Els records polinèsics d'Aurora, en versió francesa.

Un trencament de línia

El seu desplaçament al Marroc, el 1935, com a reportera de *La Publicitat* –cosa que fructificaria en *El Marroc sensual i fanàtic* (1936), una nova entrega de reportatges– no va significar un trencament de línia, tot i que és una prova feaent de l'èxit de Bertrana en la seva voluntat d'assolir el professionalisme cultural. La seva imatge no va variar, ja que només canviava un espai exòtic per un altre; ara, però, duia a terme un viatge per encàrrec d'un diari, com a escriptora d'ofici (11). La professionalització literariocultural, doncs, és un altre dels trets característics de l'Aurora Bertrana dels anys vint i trenta, i fou assolida essencialment a partir de la doble especialització genèrica –com a autora aventurera i com a dona. Al costat de la dedicació a l'exòtic, l'escriptora va protagonitzar, en aquest cas igual que les seves companyes de generació literària, diverses iniciatives específicament femenines. En realitat, va compartir espais d'acció sociocultural pensats per a les dones amb altres creadores i intel·lectuals. El periodisme i el món de les entitats, en especial, van tenir –en els seus àmbits específicament femenins– la participació de la narradora gironina: el 1931 i el 1934, respectivament, va escriure a les revistes *Evolució* (òrgan de la Lliga Femenina Catalana per la Pau i la Llibertat) i *Bondat-Bonté* (subtitulat *Periòdic literari i social bimensual, editat a profit dels pobres i sense feina per la Unió*

Agrupació Fotogràfica de Catalunya

Duc de la Victòria, 14, pral.

EL Consell Directiu té l'honor d'invitar-vos a la Conferència que donarà en nostre estatge social el vinent dia 13 de Maig, a les 10 de la vetlla, la senyora

Aurora Bertrana

qui versarà sobre coses viscudes a

LA POLINESIA

i comentarà l'interessant projecció de clixés descriptius que presentarà el senyor

Denis Coffat

Barcelona, Maig de 1932.

Femenina Franco-Catalana), totes dues dirigides per Montserrat Graner de Bertran; entre el desembre de 1933 i el juliol de 1934 es va encarregar de la secció «Temes Femenins» de *La Humanitat* (12), i el 1931 va crear, amb algunes col·laboradores, el Lyceum Club de Barcelona, una associació integrada exclusivament per dones i organitzada per millorar la seva educació sota el lema *Llibertat i Cultura*.

Aquest aspecte, en general, i el fet que col·laborés en diverses ocasions amb un centre com el Club Femení i d'Esports de Barcelona o que s'integrés, el 1932, en el Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya (per esmentar dues actuacions significatives), indiquen que Aurora Bertrana va formar part del que podria denominar-se la *xarxa cultural femenina esquerrana* que es va articular a Catalunya en els darrers anys vint i al llarg dels trenta (13). A partir d'una consciència de gènere vinculada a una determinada idea de la modernitat i a una òrbita política progressista i catalanista, moltes intel·lectuals van contribuir a organitzar un entramat politico-social i cultural que es va constituir públicament i explícitament com a alternativa al que tenien estructurat les anomenades *dones de dretes*. El paper de l'autora en aquest joc de forces fou rellevant, perquè gaudia d'un carisma públic i d'un prestigi literari poc habituals que la dotaven d'una credibilitat important; que Esquerra Republicana de Catalunya li proposés de presentar-se com a candidata en les eleccions de 1933, en lloc de triar alguna de les seves militants destacades, n'és un signe prou evident (14).

Tres aspectes complementaris

La militància política, l'acció sociocultural i l'activitat literària, doncs, foren tres aspectes complementaris de la personalitat d'una autora que es pot considerar un clar exponent de dos fenòmens: d'una banda, els profunds canvis que van afectar la condició de la dona catalana, en especial en el camp cultural però també en tots els altres, en les primeres dècades del segle XX; i, de l'altra, la normalitat que, si més no en certa

manera, va assolir la cultura de Catalunya en el període de preguerra. Una vegada més es poden manllevar uns mots de Domènec Guansé, que ho va formular ben explícitament en els primers dies de la República:

«La literatura catalana, la nostra vida literària, es va fent cada dia més normal. Deixa d'ésser monocorda. Ja no és una literatura feta només que per poetes floralescos. Els escriptors catalans comencen de tocar totes les cordes, de cultivar tots els gèneres, de servir els gustos més diversos del públic. I, encara que amb timidesa, el professionalisme literari s'estén. És probable que el fet que hi hagi uns quants senyors que viuen exclusivament de la literatura catalana, faci adonar al burgès distret que la nostra literatura és una cosa tan seriosa i respectable almenys com l'elabo-

ració de qualsevol altre producte de la indústria catalana. En fi, una altra cosa que palesa aquesta aquesta normalització, és la intervenció activa de la dona.

«I no és que fins avui no hi hagi hagut cap escriptora. No oblidaré pas que, amb Víctor Català, la nostra renaixença ha tingut una de les figures més encimbellades; ni que, amb Clementina Arderiu, hem tingut un dels poetes més fins i més sensibles. Però la primera escudava la seva personalitat femenina en un nom viril. Les altres feien, de vegades, una llúissor molt viva, però es mantenien en regions llunyanes i molt pures, sense intervenir en la barreja.

«Ara les coses han canviat. En primer lloc, ha aparegut una novel·lista catalana de to ben modern [...]. Gairebé no em caldria dir que parlo de Maria Teresa Vernet. [...]

«Després d'ella, ha fet aparició Aurora Bertrana. Em fa l'efecte que amb ella, per primera vegada, una escriptora catalana parla des de la premsa amb un to cosmopolita i desimbolt. [...]» (15)

Aquest cosmopolitisme i aquesta desimboltura, com s'ha vist, expliquen l'impacte que van produir els primers textos de Bertrana. Uns inicis en el món de l'escriptura que van tenir una doble continuïtat: una obra literària que —també com un cas pràcticament únic entre la producció de les autores de l'època— ha estat, tota, posteriorment reeditada, i una obra periodística considerable que, contràriament, es troba dispersa, esperant que algú es decideixi a recollir-la en volum. Potser valdria la pena iniciar aquesta feina per disposar d'un accés fàcil i complet a un conjunt creatiu de preguerra que, força anys després, en la dècada dels seixanta, encara suscitava un record com aquest per part d'un dels crítics més atents a la producció de l'autora: «no estàvem avesats a una literatura femenina tan franca i ardidada com la que ella encetava» (16). Més enllà de l'interès historicoliterari, la seva lectura n'avalua el mereixement.

Neus Real és membre del Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània de la UAB.

Notes

0. Aurora Bertrana, «Una catalana a Oceania. Papeete moderna», *D'Ací i d'Allà*, núm. 126 (juny 1928), pàg. 189-190; ídem, «Fantasmes reials», *D'Ací i d'Allà*, núm. 128 (agost 1928), pàg. 274-275; ídem, «Raiatea "La Sagrada"», *D'Ací i d'Allà*, núm. 129 (setembre 1928), pàg. 312-313, i ídem, «El maridatge d'Hamné», *D'Ací i d'Allà*, núm. 131 (novembre 1928), pàg. 390-391. Tots quatre foren inclosos en el seu primer llibre, *Paradisos oceànics*, i en van ser parcialment, de fet, la gènesi, com ha explicat Marta Vallverdú a «Una visió de l'exòtic en els llibres de viatges: els *Paradisos oceànics* d'Aurora Bertrana», *Els Marges*, núm. 52 (març de 1995), pàg. 103-114. Vallverdú fa constar igualment, a partir de l'examen de les cartes enviades per l'autora a Lluís Nicolau d'Oliver que es conserven a l'Arxiu de Montserrat, que els articles van ser escrits el 1927 i que, a finals d'aquest mateix any i a principis del següent, Nicolau en va tramitar la publicació mitjançant el contacte amb Josep Maria Junoy i Carles Soldevila (ibíd., pàg. 108).
1. S. Savall i Creus, «Les Lletres. *El Marroc sensual i fanàtic*», *La Humanitat*, 7-V-1936, pàg. 5, i Ramon Xuriguera, «Les Lletres. *El Marroc sensual i fanàtic*», *Mirador*, núm. [398] (26 de novembre de 1936), pàg. 5. No m'estendré en l'anàlisi de l'aportació de Bertrana al gènere de la literatura de viatges perquè es tracta de l'aspecte més estudiat de la seva obra de guerra (vegeu, per exemple, Marta Vallverdú, art. cit.). L'objectiu d'aquest article és esbossar la seva significació –molt més desconeguda– amb relació al fenomen de la literatura i de la cultura femenines dels anys vint i trenta, encara que les raons d'espai obliguen a fer-ho sumàriament i, en conseqüència, amb moltes simplificacions.
2. Domènec Guansé, «Del matí al vespre. Una nova escriptora catalana», *La Nau*, 3-IX-1928, pàg. 1. Mentre no es faci constar el contrari, totes les citacions que segueixen corresponen a la mateixa referència.
3. El crític ja havia parlat de la literatura femenina, però ara es feia ressò, en especial, d'un aspecte nou i rellevant: l'augment nominal de creadores en poc temps. Des del mateix diari i tan sols un any abans, de fet, havia comentat l'exquisidesa i la feminitat de l'obra del que qualificava de «breu estol» d'escriptors catalanes (vegeu Domènec Guansé, «Del matí al vespre. Feminisme i feminitat», *La Nau*, 23-XI-1927, pàg. 1), cosa que indica el canvi que es va operar –o que es va constatar que s'havia operat– en un marge temporal considerablement breu.
4. Vegeu respectivament J. Roure i Torent, «Els Llibres. Aurora Bertrana. *Paradisos oceànics*», *La Nau*, 1-I-1931, pàg. 5, i Domènec Guansé, «Articles i reportatges. Aurora Bertrana», *La Rambla de Catalunya (esport i ciutadania)*, núm. 40 (29 de desembre de 1930), pàg. 8. Val a dir que l'aspecte ètic tenia molta a veure amb el debat entorn de l'art i la moral que es produïa de feia temps, i que no em puc entretenir a detallar.
5. F. [Josep Maria Francès], «Les Lletres. La literatura exòtica. Comentaris a un llibre originalíssim», *La Humanitat*, 15-V-1935, pàg. 4.
6. [Àngel Pons i Guitart], «Jazz. Aurora Bertrana», *L'Opinió*, núm. 118 (26 de setembre de 1930), pàg. 12-13 (la cursiva és meua). El terme *feminista* s'ha d'entendre des de l'ambigüitat que en caracteritzava l'ús en el període, ja que s'aplicava indistintament a qualsevol activitat realitzada per les dones sense que impliqués, com a condició *sine qua non*, un posicionament explícit o un compromís militant de base política. *Esriptora i feminista*, doncs, s'equiparaven així més enllà de la consciència reivindicativa (tot i que aquesta sovint existia, si més no dins del marc de la idiosincràsia ideològica de l'època). Pel que fa als articles de l'escriptora als quals es refereix Pons, vegeu Aurora Bertrana, «La instrucció i els salvatges», *Mirador*, núm. 70 (29 de maig de 1930), pàg. 2, i ídem, «La moral i els salvatges», *Mirador*, núm. 80 (7 d'agost de 1930), pàg. 3.
7. Vegeu, entre altres, Domènec Guansé, «L'esperit dels dies. Les dones i les lletres», *La Rambla (esport i ciutadania)*, núm. 69 (25 de maig de 1931), pàg. 12, i Anna Murià, «Les dones de Catalunya. Carme Montoriol Puig», *La Dona Catalana*, núm. 260 (26 de setembre de 1930), pàg. [15]. Vaig apuntar aquest tema a propòsit d'Anna Murià, tot i que també breument, a Neus Real Mercadal, *El Club Femení i d'Esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, pàg. 59-60).
8. A més dels que ja s'ha anotat que van sortir a *D'Ací i d'Allà*, es tracta d'Aurora Bertrana, «Zane Grey a Raiatea», *D'Ací i d'Allà*, núm. 138 (juny 1929), pàg. 186-188, i ídem, «Turei "La Cortesana"», *Mirador*, núm. 39 (24 d'octubre de 1929), pàg. 3. Per a les equivalències de cadascun dels articles amb els capítols de *Paradisos oceànics*, vegeu Marta Vallverdú, art. cit., pàg. 108, nota 32.
9. Aurora Bertrana, *Islas de ensueño. Tres años entre los indígenas de la Polinesia* (Barcelona – Madrid: Ediciones Populares Iberia, 1933). Per a les diferències de l'obra respecte del llibre de 1930, vegeu Marta Vallverdú, art. cit., pàg. 108-109.
10. Per a la notícia d'aquests actes, vegeu respectivament «El viatge educatiu i instructiu», *La Nau*, 6-XI-1930, pàg. 4; Pere Llargués, «Aurora Bertrana en el Centre Excursionista», *El Dia* (Terrassa), 22-IV-1931, pàg. 1; «El Correu de les Lletres. Conferència. Aurora Bertrana a l'Ateneu de Girona», *La Nau*, 3-VI-1931, pàg. 4; «Informació barcelonina. Palestra. Agrupament femení», *La Veu de Catalunya*, 16-I-1932 (ed. matí), pàg. 2; «Ràdio i Discos. L'hora radiada», *Mirador*, núm. 168 (21 d'abril de 1932), pàg. 8, i «Cursos i conferències. Ateneu Enciclopèdic "Sempre Avant"», *La Veu de Catalunya*, 22-III-1934, pàg. 9.
11. Cal recordar que els tres anys a la Polinèsia van ser producte del seu matrimoni amb l'enginyer suís Denis Choffat. Pel que fa a la qüestió cronològica, m'aturo en aquest moment de la trajectòria de l'escriptora perquè la insurrecció feixista i les seves conseqüències marquen el límit diacrònic de la normalitat cultural del període, i obliguen, per tant, a un ordre diferent de consideracions. Val a dir, no obstant això, que el 1937 Bertrana va publicar una segona novel·la, *Edelweiss*, ambientada a Suïssa (on havia viscut abans d'anar a la Polinèsia), i que durant la postguerra, entre d'altres llibres, va editar *Camins de somni* (Barcelona, Albertí Editor, 1955), *Ariatea* (Barcelona, Albertí Editor, 1960) i *Oviri i sis narracions més* (Barcelona, Selecta, 1965), que bevien encara, tot i que en graus diferents, de l'experiència oceànica. En relació amb els rèdits d'aquesta experiència i les seves concrecions genèriques diverses, vegeu les línies de reflexió que vaig apuntar molt succintament a Neus Real, «Els viatges literaris d'Aurora Bertrana», *El Pou de Lletres*, núm. 4 (hivern 1997), pàg. 9.
12. Paral·lelament, i a part de les cròniques trameses a *La Publicitat* des del Marroc i dels reportatges que ja han estat consignats, Bertrana va publicar diversos articles i textos (de forma esporàdica o sense que tinguessin res a veure amb l'especificitat femenina) en altres plataformes periodístiques. La relació dels que he localitzat, fins al moment de l'alçament feixista, és la següent: Aurora Bertrana, «La camisa de Rivenach o la guerra franco-zelandesa», *La Nau*, 24-XI-1929, pàg. 5 (un conte recollit després a *Peikea, princesa canibal*); ídem, «El cinema i els salvatges», *Mirador*, núm. 47 (19 de desembre de 1929), pàg. 3; ídem, «La higiene i els salvatges», *Mirador*, núm. 51 (16 de gener de 1930), pàg. 2; A.B. [Aurora Bertrana], «La Costa Brava. Sant Feliu de Guíxols», *La Nau*, 21-VII-1930, pàg. 5; Aurora Bertrana, «Per la Costa d'Argent, Soulac i la Pointe de Grave», *Mirador*, núm. 86 (18 de setembre de 1930), pàg. 2; ídem, «La dansa i els salvatges», *Mirador*, núm. 97 (11 de desembre de 1930), pàg. 2; ídem, «La Llar i la Societat. Feminisme», *La Nau*, 13-III-1931, pàg. 4; ídem, «Toledo», *D'Ací i d'Allà*, núm. 160 (abril de 1931), pàg. 128-129; ídem, «L'admirable esperit de concòrdia de les races privilegiades», *L'Opinió*, 26-VII-1931, pàg. 1; ídem, «El Ci'ema. *Tabú*, de Murnau», *Mirador*, núm. 147 (26 de novembre de 1931), pàg. 4; ídem, «Exotismos. Guadalupe», *El Dia* (Palma de Mallorca), 19-VIII-1932, pàg. [1]; ídem, «La Martinica», *El Dia* (Palma de Mallorca), 27-IX-1932, pàg. [1]; ídem, «Exotismos. San Pedro de la Martinica», *El Dia* (Palma de Mallorca), 7 i 13-XII-1932, pàg. [1] i [1]; ídem, «Cristóbal Colón», *El Dia* (Palma de Mallorca), 9-II-1933, pàg. [1]; ídem, «Revolucions sense sang», *La Rambla (esport i ciutadania)*, núm. 204 (18 de novembre de 1933), pàg. 8; ídem, «Visions d'Olot», *La Veu de Catalunya*, 11-III-1933 (ed. vespre), pàg. 5, i ídem, «Presos musulmanes», *Claror*, núm. 7 (novembre de 1935), pàg. 203-205 (posteriorment incorporat a *El Marroc sensual i fanàtic*). La seva especialització en els viatges resulta evident només a partir de la majoria dels títols; els dos que en queden al marge, significativament, remetent a les seves altres dues àrees d'activitat: els àmbits femenins i la política.
13. Aquest és un tema complex que em veig forçada a simplificar extraordinàriament, i sobre el qual tot just he començat a desenvolupar algunes consideracions (vegeu Neus Real Mercadal, *Maria Teresa Vernet i la literatura femenina dels anys vint i trenta*. Treball inèdit. Institució de les Lletres Catalanes (Ajut a la Investigació Literària), 1998, esp. cap. 4).
14. Així ho ha testimoniat Anna Murià a «El temps i les escriptores de la II República». A: *Literatura de dones: una visió del món* (Barcelona, La Sal, 1988), pàg. 46.
15. Domènec Guansé, «L'esperit dels dies. Les dones i les lletres», art. cit.
16. Domènec Guansé, «Pròleg». A: *Oviri i sis narracions més* (Barcelona, Selecta, 1965), d'Aurora Bertrana, pàg. 12.